

Journal of Sustainable Architecture and Environment

Vol 1, No 2, Summer 2023
<https://sanad.iau.ir/journal/jsae>
ISSN (Online): 2981-0892

Research Paper

The process of transforming space into place (Case example of Shiraz National Library and Shiraz Tar and Weaving Museum)

Sahar Salahi*: PhD Student in Architecture, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Shiraz, Iran.

Fakhrsadat Tabatabaei: PhD Student in Architecture, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Shiraz, Iran.

Received: 2023/06/15 PP 77-94 Accepted: 2023/08/16

Abstract

To create a link between the architecture of two decades and to promote two spaces designed by two contemporary architecture engineers, namely Mehrdad Iravanian and Hadi Mirmirian, to place, these two spaces are investigated in a similar space. The inquiry method is applied in this research to obtain qualitative and quantitative data. The statistic population includes all the inhabitants of Shiraz, from which 385 people were selected as the sample size using the Cochran method. Findings: data were analyzed using SPSS-22 software. The reliability of this researcher-made questionnaire was obtained at 0.97. Appropriate lighting and removing unused angles and spaces are important factors affecting the individuals' sense of security and, consequently, the development of a sense of place. Regarding this matter, the people and experts have a similar opinion about the library; the statistics and advantages reveal that the Tar-o-Pood museum has successfully promoted the space to the place.

Keywords: Space, place, National Library, Tar-o-Pood Museum, sense of place.

Citation: Salahi, S., Tabatabaei, F.(2023). **The process of transforming space into place (Case example of Shiraz National Library and Shiraz Tar and Weaving Museum)**. *Journal of Sustainable Architecture and Environment*, Vol 1, No 2, Shiraz, PP 77-94.

Extended Abstract

Introduction

Perception is never straightforward; it is a complex process influenced by various factors. Some of these factors are external, while others are internal to the person perceiving. At any given moment, an individual can only comprehend a small fraction of their environment. Over time, individuals learn to better understand both things and their surroundings, increasing the accuracy of their perceptions. It's important to recognize that no two individuals perceive an object in exactly the same way. In today's modern era, contemplation of life's meaning has often led people to overlook their true sense of place. Consequently, a person's position has been reduced to a purely geometric and quantitative concept, equating a person's existence with that of an object in a specific location. However, one's place in the world is more than just a spatial coordinate; it's their place of residence. The task of revitalizing a place as a true home falls under the purview of the art of architecture. In order to connect the architecture between the decades and create a connection between them and turn the space into a place of two spaces designed by two prominent contemporary architects of the country, Mr. Mehrdad Irvanian and Mr. Hadi Mirmiran in the same space and in order to establish a relationship with each other are examined. This research aims to establish a relationship between these two components and be able to measure it by some spaces in the city. The selected spaces are the National Library and Tar-o-Pood Museum of Shiraz, located on the same site.

Methodology

In this research, quantitative and qualitative method is done through a questionnaire method. Regarding this matter, the questionnaire is the important technique used in this research for collecting the required data; it is necessary to determine the statistical population and sample size. The statistical population includes all the residents of Shiraz city, 385 people of which were selected as the sample using the Cochran method and available sampling technique. The electronic questionnaires were submitted to them. It should be said that the questionnaire draft was tested to examine its validity to ensure its comprehensibility and determine possible problems. This initial pre-test was done in the form of open-ended questions. By participating a large number of architecture experts. The collected data were analyzed using SPSS-22 software. Further, the reliability of this researcher-made questionnaire was obtained at 0.97.

Results and discussion

The sense of belonging to a place is one of the ways of creating and developing the connection between an individual and the environment. This sense increases the interaction between humans and the place. Accordingly, concerning different levels of the sense of belonging to the place and its components, the individual considers himself a component of the place. This sense can be classified into seven indicators: scale, contrast, lighting, temperature, movement, readability, sign, site, invitation, enclosure, form proportion, natural elements, color, layout, element, and visual. The opinions of people and experts have been compared in terms of objective and subjective perspectives. Further, from people's viewpoint, the scale, contrast, lighting, temperature, movement, and readability indexes were prioritized as the first indexes, and the element and visual indexes were prioritized as the last ones. Further, from a subjective perspective, the experts prioritized the memory, sense of belonging, and interactions indexes as the first and the sense of space as the last index. Further, from people's viewpoint, the memory and interactions indexes were prioritized as the first indexes, and the insecurity and sense of space indexes were prioritized as the last ones. After many investigations and observation in the tables, it can be said that: from an objective perspective, the experts prioritized the invitation and enclosure indexes as the first and the visual index as the last index. Further, from people's viewpoint, the scale, contrast, lighting, temperature, movement, and readability indexes were prioritized as the first indexes, and the element and visual indexes were prioritized as the last ones. Further, from a subjective perspective, the experts prioritized the memory, sense of belonging, and interactions indexes as the first and the sense of space as the last index. Further, from people's viewpoint, the memory and interactions indexes were prioritized as the first indexes, and the insecurity and sense of space indexes were prioritized as the last ones.

Conclusion

After the statistical analysis of the data and people and experts opinions related to two spaces of National Library and Tar-o-Pood Museum from the users and experts' perspective in two objective and subjective dimensions and the analysis of the components of invitation, enclosure, scale, contrast, lighting , element, temperature, movement, readability, natural elements, site, color, proportion and form, layout, etc. in the Tar-o-Pood Museum as well a

فصلنامه معماری و محیط‌ساز

دوره ۱، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲
<https://sanad.iau.ir/journal/jsae>
شماره پانزده: ۲۹۸۱-۰۸۹۲

مقاله پژوهشی

روند تبدیل فضا به مکان (نمونه موردی کتابخانه ملی شیراز و موزه‌ی تار و پود شیراز)

سحر صلاحی^۱ دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، شیراز، ایران.
فخرالسادات طباطبایی: دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، شیراز، ایران.

دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۵ صص ۹۴-۷۷ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۵

چکیده

به منظور ارتباط معماری در بین دهه‌ها، ایجاد ارتباط بین آن‌ها و تبدیل فضا به مکان، دو فضای طراحی شده توسط دو معمار مطرح معاصر، کشور آقاییان مهندس مهرداد ایروانیان و مهندس هادی میرمیران، در فضایی یکسان و به منظور ایجاد ارتباط با یکدیگر، بررسی می‌گردند. در این پژوهش از روش ترکیبی استفاده می‌گردد و از طریق شیوه پرسشگری انجام می‌گیرد. جامعه آماری، تمامی ساکنین شهر شیراز می‌باشند، که از این تعداد ۳۸۵ نفر طبق روش کوکران و روش نمونه‌گیری به عنوان نمونه انتخاب شدند. یافته‌ها: داده‌ها با استفاده از برنامه SPSS-22 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و پایایی این پرسشنامه محقق ساخت، ۰/۹۷ بدست آمد. نوریپردازی مناسب و همچنین از بین بردن کنج‌ها و فضاهای بلااستفاده از عوامل مهمی می‌باشد که بر احساس امنیت افراد و به دنبال آن ارتقاء حس مکان مؤثر می‌باشد. با وجود آنکه نظرات مردم و کارشناسان در مورد کتابخانه یکی می‌باشد، اما آمار و امتیازات نشان می‌دهد که موزه تار و پود، در روند تبدیل فضا به مکان موفق‌تر عمل کرده است. شاید بتوان علت این مهم را در تفاوت نوع نگرش دو معمار دانست، مرسوم مهندس میرمیران، در تبدیل ایده به طرح، نسبت به مهندس ایروانیان و ارتباط بین ساختمان و محیط، در ساختمان مرکز اسناد، هنوز نتوانسته به طور کامل، روح فضا را در مکان تزریق کند. ایشان، مهندسی سازه‌ای بودند، که در زمینه طرح جامع شهرها، تخصص بیشتری را داشتند تا طراحی یک ساختمان بخصوص به منظور تبدیل فضا به مکان. اما مهندس ایروانیان، با داشتن سابقه در کار هایی چون: باغ بزرگ چمران شیراز، مجموعه هفت خان و ...، همگی توانسته‌اند در روند تبدیل فضا به مکان و القای آن به مخاطب، موفق باشند.

واژه‌های کلیدی: فضا، مکان، کتابخانه ملی، موزه تار و پود، حس مکان.

استناد: صلاحی، سحر؛ طباطبایی، فخرالسادات. (۱۴۰۲). روند تبدیل فضا به مکان (نمونه موردی کتابخانه ملی شیراز و موزه‌ی تار و پود شیراز). فصلنامه معماری و محیط پایدار، سال ۱، شماره ۲، شیراز، صص ۷۷-۹۴.

^۱ نویسنده مسئول: سحر صلاحی، پست الکترونیکی: Sahar.salahi@hotmail.com. تلفن: ۰۹۱۷۷۷۷۷۴۰۹

مقدمه

ادراک هرگز به آسانی صورت نمی‌گیرد، همچنین جریانی سریع و خالی از ابهام نیست، بلکه جریانی است که تحت تأثیر عوامل مختلف قرار دارد. برخی عوامل را می‌توان در محیط خارج جستجو کرد و برخی دیگر از عوامل مؤثر در ادراک را باید در شخص ادراک‌کننده یافت هر فرد فقط قادر است جز بسیار کوچکی از محیط خود را در هر زمان درک کند. با گذشت زمان انسان می‌آموزد که اشیا و محیط را بهتر و صحیح‌تر درک کند هرگز دو نفر انسان نمی‌توانند شیئی را درست مثل هم و به یک نحو درک کنند (شاهچراغی ۱۳۹۴: ۱۷۴). در عصر حاضر تفکر در معنای زندگی موجب غفلت بشر از جایگاه حقیقی‌اش گشته است. در این وضعیت جایگاه آدمی صرفاً هندسی و کمی تلقی گردیده است و نسبت آدم با زندگی مانند نسبت شی در مکان حساب آمده است. اما مکان آدمی، مکان سکونت اوست. احیای مکان به عنوان محل سکونت وظیفه‌ای است که هنر معماری آن را به عهده دارد (پرتوی ۱۳۹۴). انسان امروز انسانی است که کمتر احساس درون خانه بودن می‌کند، او تعلق خاطرش را به وجود (ارتباط با خدا)، از دست داده است (صافیان، ۱۳۹۳). مکان‌ها اهداف یا کانون‌هایی هستند که حوادث و رویدادهای معنی‌دار هستی خود را در آن‌ها تجربه می‌کنند. در عین حال نقاطی هستند، که می‌توان از طریق آن‌ها به جهت‌یابی در محیط نایل شد و در آن دخل و تصرف کرد. مکان یک عرصه درونی است، که با عرصه بیرونی احاطه‌کننده در تقابل است. در معماری، فضا گستره‌ای باز و انتزاعی می‌باشد. مکان بخشی از فضا است که به وسیله شخصی یا چیزی اشغال شده است و دارای بار معنایی و ارزشی است (مدنی پور ۳۷۹: ۳۲). لازم است یادآوری شود که معمولاً مکان تاویل و تفسیر معینی ندارد، از یک طرف مقیاس آن از یک کشور یا یک ناحیه، تا یک واحد همسایگی متنوع است و از طرف دیگر معنی و هدف آن برای همه‌ی مردم یکسان نیست. مفهوم مکان، بخصوص در سده گذشته، در معنای رایج آن، به عنوان جایی که دارای مرزهای محدود، مشخص، استقرار یافته و واجد ارتباط است. که بعدها به موضوعی گسترده، از هر سو سیال، و فضای جریان‌ها و اطلاعات تغییر یافت. از این دیدگاه مکان بدون مرز است و قابل توضیح و فراخ شدن می‌باشد (عارفی ۱۹۹۹). طراح می‌بایست، با تمام توان خود، فضا را بیافریند. اما از یاد نبرد که در صورتی که این فضا، قابلیت تبدیل شدن به مکان توسط مردم یا کاربران درونش را در آینده داشته باشد، استفاده‌کننده از فضا، می‌تواند آن را مبدل به مکان کند. آفریننده‌ی مکان مردم هستند، اما طراحان امکان این رخداد و ساختار فضایی آن را خلق می‌کنند. اگر این ساختار فضایی واجد زیبایی محیطی باشد، افراد و مخاطبان خود را وارد سطوح حس مکان خواهد کرد، اگر طرح‌ها بی‌مکان و لا مکان نباشند، فرد به آرامی می‌تواند نسبت به آن، آگاهانه ایجاد تعلق خاطر و هویت کند. در این صورت روح مکان خلق خواهد شد (شاهچراغی ۱۳۹۴: ۲۸۵). یکی از شهرهایی که همچنان از معضل روح مکان رنج می‌برد، شهر تاریخی شیراز می‌باشد، که با وجود پیشینه‌ای غنی در معماری، همچنان نتوانسته است جای خود را در این عرصه پیدا کند. در حال حاضر، در کلان شهر شیراز، معماری به نوعی دوران‌گذار خود را طی می‌کند. به همین دلیل، دچار نوعی بی‌هویتی و بی‌ریشگی شده است، که هیچ شباهتی به معماری ارزشمند گذشته‌ی این شهر ندارد. همین مسأله، موجب کم‌رنگ شدن حس مکان و کاهش کیفیت فضایی در بناهای جدید گردیده است. این پژوهش در صدد آن است که رابطه‌ای بین فضا و مکان برقرار کند، تا بتواند آن را با فضاهایی در شهر بسنجد. فضا های انتخاب شده، کتابخانه ملی شیراز و موزه تار و پود هستند، که هر دو در یک سایت (اما در زمان‌های متفاوت و دو معمار متفاوت) واقع شده‌اند.

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

مفهوم فضا: در فرهنگ آکسفورد بیش از ۱۹ معنی برای واژه فضا ذکر شده است. از جمله: گستره‌ای پیوسته که در آن اشیا وجود دارند و حرکت می‌کنند، مقداری از یک منطقه که چیز خاصی آن را اشغال می‌کند یا برای هدفی خاص در نظر گرفته شده است و یا فاصله میان نقاط و اشیا. در عهد باستان دو تعریف مبتنی بر دو گرایش فکری برای فضا ذکر شده بود: ۱- تعریف افلاطونی، که فضا را همانند یک هستی ثابت و از بین نرفتنی می‌بیند، که هرچه بوجود می‌آید، در داخل این فضا جای دارد. ۲- تعریف ارسطویی، که فضا را به عنوان مکان بیان می‌کند، و آن را جزئی از فضای کلی‌تر می‌داند، که محدوده آن، با محدوده حجمی که آن را در خود جای داده، تطبیق دارد (سلیمانی، ۱۳۹۶). در طول زمان تعریف افلاطون موفقیت بیشتری پیدا کرد. البته در دوره رنسانس، با تعاریف نیوتون تکمیل گردید، نیوتون معتقد است، فضا متشکل از نقاط می‌باشد و زمان متشکل از لحظات، که وجودی مستقل از اجسام و حوادث در آن قرار گرفته است. او حکم به مطلق بودن فضا و زمان می‌دهد. بعدها کانت، فضا را اقلیدسی که تنها دارای سه بعد است تعریف کرد. در سال ۱۸۲۴ فردیش گوس و در سال ۱۸۵۴ جرج ریمن، فضای غیر اقلیدسی را مطرح کرده‌اند، که در آن مجموع زوایای ۱۸۰ درجه می‌باشد (پرتوی پروین ۱۳۹۴).

مفهوم فضا در معماری: گیدئون، تمایز بین بیرون و درون را پایه‌ی اصلی و مهم شناخت فضا می‌داند. لینچ پنج عنصر پایه‌ای را برای جهت‌یابی انسان در فضا مطرح می‌کند. پورتوقسی، فضا را نظامی از مکان‌ها تعریف می‌کند و معتقد است، فضا ریشه‌های خود را در موقعیت

واقعی دارد، حتی اگر به وسیله ریاضی توصیف شده باشد. رپاپورت، بر این عقیده است که فضا بیش از سه بعد فیزیکی است و تناسب و تجانس در فضا از مقوله‌های مهم طراحی می‌باشد، که مهمترین تمایز را بین فضای انسانی و غیر انسانی برقرار می‌کند. فضای رفتاری به فضای ذهنی وابسته است و این فضای روانشناسانه، با فضای فرهنگی نیز مرتبط است و دارای طبقه‌بندی‌ها و قلمروهای گوناگون است (جوادی، ۱۳۹۴). جنبه دیگری از فضا، فضای تجربی یا حسی است، که ممکن است بصری، اکوستیک، وابسته به حس بویایی و دمایی باشد. میشل فوکو به عنوان شهرساز می‌گوید: "فضایی که در آن زندگی می‌کنیم جایی است که فرسایش زندگی‌های ما، فرسایش زمان ما و فرسایش تاریخی ما رخ می‌دهد". این فضا ما را از پا در می‌آورد و در خودش یک فضای غیر متجانس و نا همگن است (سلیمانی، ۱۳۹۶). پورتوگز معتقد است، مفهوم فضا ریشه در وضعیت‌های عینی دارد و همانطور که می‌توان فضا را به وسیله ریاضیات توصیف کرد، می‌توان آن را همچون نظامی از مکان‌ها دانست. پنج ویژگی که دکتر نقی‌زاده در کتاب تحلیل فضای شهری برای فضا قائل می‌شود. ۱- کالبدی ۲- معنایی ۳- عملکردی ۴- مختصات زمان ۵- حضور انسان (زارع، ۱۳۹۲).

شیوه‌های طبقه‌بندی فضا: بسته به زمینه‌ها و تمرکز بر هر موضوع از جمله برای فضا، شیوه‌های تقسیم‌بندی متنوعی قائل هستند از جمله از نظر:

۱- ساخت‌های حیات: همانگونه که حیات را حداقل در دو ساحت اصلی ماده و معنا، جسم و روح یا ظاهر و باطن بررسی می‌کنند، هرپدیده‌ای را دارای دو قلمرو وجودی می‌دانند، که یکی فضای مادی و فضای عالم طبیعت و دیگری فضای کیفی و فضای معنویت. فضا، ترکیب موجود بودن اجسام است که پی در پی با همدیگر و در زمان در حال ترکیب شدن است (انصاری، ۱۳۹۳). در ادراک کیفیت فضا یا فضای کیفی، دودسته عوامل قابل بررسی هستند: دسته اول با توجه به مباحث روانشناسی و تأثیر ادراک محیط و فضا بر انسان می‌باشد و دسته دوم معانی معنوی هستند که انسان بنا بر جهان بینی و فرهنگ خود آنرا از فضا یا مکانی استنباط می‌کند.

۲- مقیاس: فضا مبین مقیاسی برای فضا نیز هست.

۳- ادراک: سه نوع ادراک از فضا قابل شناسایی است: ۱- فضای کمی محسوس ۲- فضای خیالی ۳- فضای واقعی (کامور شلمانی، ۱۳۹۳)
۴- استفاده‌کننده: طبقه‌بندی فضا به چهار گروه اصلی: عمومی نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی طبقه‌بندی می‌شود که نوع و گروه استفاده‌کننده از فضا، به همراه شیوه و زمان استفاده و میزان خصوصیت آن تعیین می‌شود. ۵- طبقه‌بندی فضا بر اساس فعالیت‌ها: مدرنیست‌ها کارکرد شهر را در چهار گروه سکونت، کار، رفت و آمد و تفریح تقسیم‌بندی می‌کند و همچنین از لحاظ کارکردی فضاهای شهری به چهار گروه مسکونی، کاری، اوقات فراغت و فضاهای حمل و نقل تقسیم می‌شوند. اما در این طبقه‌بندی فعالیت‌های مذهبی، آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، ملاقات و سایر فعالیت‌هایی که به حوزه روانی و فیزیولوژیکی انسان مربوط می‌شود حذف شده‌اند. (پرتوی پروین ۱۳۹۴)
۵- طبقه‌بندی فضا از نظر دسترسی عمومی.

۶- سرپوشیدگی.

۷- عملکرد اصلی، مهمترین ویژگی‌های فضای شهری است که هر فضایی نسبت به آن سنجیده می‌شود و در سه گروه اصلی و دو عنصر تکمیلی تقسیم‌بندی می‌شود: ویژگی‌های کالبدی، ویژگی‌های عملکردی، ویژگی‌های معنایی، انسان و زمان.
جغرافی دانان مفهوم فضا را در چهار نوع دسته‌بندی قرار می‌دهند: ۱- فضای شناختی یا فضای رفتاری: نشانه، راه، ناحیه، محیط ۲- فضای نسبی یا فضاهای فرهنگی - تجربی که شامل مکان، راه، قلمرو و حوزه می‌باشد. ۳- فضای نسبی اقتصادی اجتماعی که شامل محل، موقعیت، راه و ناحیه می‌داند. ۴- فضای مطلق یا فضای هندسی که شامل نقطه، خط، سطح و صفحه می‌باشد. (شاهچراغی، ۱۳۹۴).

مبانی نظری و تعریف مکان: هایدگر در کتاب هستی و زمان، به خصوصیات وجود عالم انسانی تکیه می‌کند و می‌گوید "بالا چیزی است که در سقف، پایین چیزی در کف، عقب چیزی است در پشت سر". اینگونه محل به مرحله کشف می‌آید، که در مرحله تفسیر، خبری از ابعاد و اندازه نیست، او فضا را از قالب تعریف انتزاعی در آورده و آنرا ملموس و در دسترس می‌کند. در واقع کنش‌های عینی انسان، نه در درون فضای همگرای همگن، بلکه در فضایی که با تفاوت کیفیت بالا و پایین متمایز می‌شود، واقع می‌گردد. او معتقد است، فضاها هستی خود را از مکان‌ها می‌گیرند نه از خود فضا، بنا براین از دید هایدگر، اندازه‌ها را نمی‌توان بنیاد و گوهر فضا و مکان دانست، به همین ترتیب نمی‌توان از فضایی که با فاصله تعریف شده، به فضای مکان‌دار رسید، ولی بر عکس آن ممکن است (نظری ۱۳۷۳). مکان بخشی از محیط است، که به آن معنا داده شده است. در فرهنگ لغت جغرافیایی آکسفورد، واژه مکان، یک نقطه خاص در زمین، یک محل قابل تعریف و شناسایی برای موقعیتی که مملو از ارزش‌های بشری است، تعریف شده است. در لغت نامه دهخدا، مکان صیغه‌ی اسم ظرف است. مشتق از، کون، به معنی بودن و به معنای مطلق جا بودن می‌باشد، که خود به معنای وجود هستی و هستی داشتن است، یکی دیگر از معناهای بودن،

واقع شدن و رویدادن است، که می‌توان گفت: مکان به معنای جایی برای جاری شدن رویدادها و وقایع، به منظور زندگی کردن است و همچنان که ارتباط نزدیکی با هستی و حیاط دارد، هستی بخش نیز می‌باشد. مکان فضایی است که برای فرد، یا گروهی از مردم، دارای معنی باشد. مکان ترکیبی از جا، منظر، آیین، مسیر، افراد دیگر، تجربه شخصی، اهمیت دادن و پاسداری از کاشانه و زمینه‌ای برای دیگر مکان هاست (شاهچراغی، آزاده، ۱۳۹۴).

نظریه مکان: دو رویکرد اساسی در تعریف مکان، حس مکان، و احساس تعلق به مکان وجود دارد. رویکرد اول، پدیدارشناختی است و در آن حس مکان به منزله حقیقت مکان در نظر گرفته می‌شود. در این رویکرد حس مکان در تعریفی که به تعریف خود مکان نزدیک است، به معنای ویژگی‌های غیر مادی مکان می‌باشد و مفهومی نزدیک به روح مکان به حساب می‌آید. می‌توان به جای حس مکان، از واژه‌ی مکان دوستی یا حس تعلق به مکان استفاده کرد و آن را پیوندی زیباشناختی، حسی یا عاطفی میان انسان و مکان دانست (صادق، ۱۳۸۵). ساختار مکان با فرایندهای محیطی - روانشناختی مربوط به آن، چارچوب تحلیل را تشکیل می‌دهند، که از آن، برای تکمیل قرارگاه رفتاری یا مکان رفتارها، استفاده شده است. ساختار مکان به منزله بخشی از محیط جغرافیایی می‌باشد که ابعاد فردی اجتماعی، ویژگی‌های کالبدی - فضایی و فعالیت‌ها و تجربیات یا معانی شناختی و ارزیابانه را در خود دارد به حساب آمده است. بر اساس مدل کانتر (۱۹۷۷) مکان بخشی از فضای طبیعی یا انسان ساخت است که از نظر مفهومی یا مادی، محدوده‌ای مشخص دارد و حاصل تعامل رفتاری مفاهیم قابل دریافت توسط انسان و ویژگی‌های کالبدی محیط است (شیرازی، ۱۳۹۲). از نظر کانتر، مکان نمی‌تواند مستقل و جدای از انسان در نظر گرفته شود. براساس این تعریف رفتاری که در مکانی بروز می‌کند، در جای دیگر خارج از مکان تلقی می‌شود. این ویژگی خاص هر مکان بنیان واقعیت روانشناختی محیط است (صافیان، ۱۳۹۳).

نمودار ۱- ارتباط فلسفه و روانشناسی با مکان؛ منبع: نگارندگان

جدول ۱- تعاریف مکان از منظر اندیشمندان

نظریه پردازان	نظرات صاحب نظران در مورد مکان	مؤلفه‌های اصلی مکان
هایدگر ۱۹۶۲ (فیلسوف)	مکان، رابطه و پیوستگی‌های خارجی وجود و درعین حال عمق و ژرفای آزادی و اصالت وجودی را آشکار می‌کند.	مؤلفه‌های سوبژه و ابژه یعنی درونی و بیرونی را باهم می‌داند.
شولتز (معمار) ۱۹۹۸	مکان: (عینی)، مکان فضای احساس و درک شده‌ای است که با خاطره در می‌آمیزد.	ساختار مکان: منظر، سکنی‌گزینی، فضا و شخصیت.
رلف (شهرساز) ۱۹۷۰	(رابطه‌ی مردم و محیط) را بیان می‌کند. مکان‌ها منابع مهم هویت فردی و اجتماعی بوده و مردم با آن‌ها روابط شدید احساسی و روانی دارند.	عوامل اصلی مکان شامل محیط کالبدی، فعالیت‌ها و معانی هستند.
ماتلاک (منظر) ۲۰۰۰	مکان ساختار ذهنی تجربه زمانی - فضایی است که از طریق ادراک و شناخت محیط به صحنه‌ها و از طریق گشتالت بین محرک‌ها درک می‌شود.	ساختار ذهنی را برای مکان می‌شناسد و تنها ادراک و شناخت محیط را در این حیطه قرار می‌دهد
سیمون ۲۰۰۰	فرد و جهان، دو جزء جدایی ناپذیرند، افراد در ارتباط با جهان معنا می‌یابند.	زیست جهان مکان - حس خاص محلیت -
کانتر ۱۹۸۶	پیوند میان انسان و محیط از طریق مفهوم مکان و گسترش آن. همچنین، قلمرو فیزیکی می‌باشد و محور اصلی رابطه میان سازنده و ویژگی‌های فیزیکی محیط، فعالیت‌ها و تصورات می‌باشد.	مکان را تلفیقی از فعالیت‌ها، مفاهیم ارزشی و محیط کالبدی می‌داند که به واسطه فصل مشترک از انطباق این سه حوزه بدست می‌آید.
مونتگمری ۱۹۹۸	مدل کانتر همراه با زیر مؤلفه‌های فراوانی دسته‌بندی می‌شوند. تصویر ذهنی - فعالیت و فرم عناصر اصلی هستند.	خاطره و نماگرایی، خوانایی، تجربه حسی، ارتباطات روانی، ادراک، گوناگونی، سرزندگی فعالیت‌ها، معامله و اقتصاد، مقیاس، مرکز گرایی، نفوذپذیری، نشانه، فضاهای ساخته شده، نسبت‌ها، فضاهای عمومی
فضاهای عمومی ۲۰۰۱	چهار خصوصیت اصلی مکان که شامل استفاده و فعالیت، اجتماعی بودن، دسترسی و به هم پیوستگی و نیز راحتی و تصویر ذهنی می‌باشد	استفاده - فعالیت - اجتماعی بودن و دسترسی و بهم پیوستگی و تصویر ذهنی

منبع: نگارندگان

حس مکان

در ادبیات مطالعات محیطی برای بیان باور به تأثیر محیط بر رفتار انسان از سه واژه جبریت محیط جبریت کالبدی و جبریت معماری استفاده شده است. نظریه مکان - رفتار یا قرارگاه رفتاری مهمترین دستاورد روانشناسی بوم شناختی است. تفکر مکان سازی از سال ۱۹۷۰ در ادبیات شهرسازی توسط معماران و شهرسازان رایج شد، که با هدف جذب مردم و ایجاد سرزندگی ایجاد شد. مثلث مکان بر اساس سه مؤلفه (متیو کارمونا) ابعاد بیشتری پیدا می کند و در هشت ضلعی نظریه های طراحی شهری او باز نگری می شود. ۱- جنبه های بوم شناسی ۲- فضایی ۳- ریخت شناس ۴- زمینه ای ۵- دیداری ۶- دریافتی ۷- اجتماعی ۸- کارکردی (لطافتی، ۱۳۹۸). حس مکان مخلوطی از احساسات خودآگاه و ناخودآگاه و دریافته ها و بیان افراد را شامل میشود و به یک مکان معنا می دهد که حس ادراک است؛ همچنین مفهومی است غنی که چگونگی دریافت، تجربه وفرد از مکان، روی نگرش ها و رفتار وی در آن مکان تأثیر می گذارد. از نظر نوربرگ شولتز، حس مکان در مکان هایی یافت میشود که دارای شخصیت مشخص و متمایز هستند. آن مکان ها، دارای هویت مکان هستند و این شخصیت مشخص از چیزهایی ملموس، که دارای مصالح شکل، بافت و رنگ هستند، ساخته شده است. (قاسمی، ۲۰۱۷). همچنین از نظر لینچ نیز حس مکان عاملی است که میان انسان و مکان ارتباط برقرار کرده و وحدت به وجود می آورد. پیتر برکر سه سطح یکی شدن مردم شناسان را با فرهنگ هایی که مورد مطالعه قرار می دهند، این طور بیان می کند: سطح اول دارای سه سطح می باشد: ۱- سطح رفتاری: شرکت در فعالیتهای فرهنگی به عنوان شاهد بی احساس ۲- سطح تا کیدی و یا احساسی: مشارکت عاطفی و نیز رفتاری و در عین حال دانستن این نکته که عضو کامل آن فرهنگ نیستند. ۳- سطح شناختی یا بومی شدن: که در آن صورت انجام مردم شناسی فرهنگی محال می شود. سطح دوم، حس مکان، تداعی کننده است، مکان به تجربیات گذشته ای ما بستگی پیدا کرده یا به آن ها اشاره می کند، یا تلویحاً آن ها را بیان می کند (شیرازی، ۱۳۹۲). این محرک ها الگوهایی را در ذهن ما بیدار می کند و آن ها را مطرح می کند، این الگوها خود پیچیده اند اما بر پایه ی مواردی از قبیل ادراک انسان، محیط و... قرار دارند. در سطح سوم که غریزی تر است، ساختار ذهنی یک مکان از دوران نخستین نهفته در مغز ما تأثیر می پذیرد. در این مدل سه مؤلفه اصلی در مورد حس مکان معرفی می شود، که شامل: معنا: ادراک عمومی، ارزیابی های کیفی، عملکردهای قابل فهم، جذابیت ها، ارزش ها و شناسه های فرهنگی، خوانایی می باشند. فعالیت: کاربری اراضی همجوار، مسیر پیاده، الگوهای رفتاری، مسیر سواره، صدا، بو. قرارگاه کالبدی: منظر شهر، محیط مصنوع نفوذ پذیری اقلیم خرد چشم انداز، اثاث می باشند. (کاشی، ۱۳۹۲).

جدول ۲- حس مکان در علوم متفاوت

رشته علمی	مفهوم حس مکان
جغرافیای انسانی	تعلق پذیری به مکان را به عنوان یک ارتباط عاطفی توصیف می کنند (توان ۱۹۷۴) همچنین توپوفیلیا یا عشق به مکان را به عنوان یک پیوند عاطفی بین مردم، مکان و بستر محیطی مطرح کرده که نوع پاسخ به محیط را در ابعاد زیبایی شناختی تعریف می کند.
انسان شناسی	به مکان و احساس مردم از آن به عنوان موضوعات تجربی نگاه می شود که نیازمند زمان است و حس مکان مفهومی کیفی است که نمی توان آنرا از طریق محاسبات کمی محاسبه کرد. فرهنگ را در این مسأله مهم می دانند.
جامعه شناسی	درک آن توسط دستیابی به ادراکات فردی از محیط را امکان پذیر می کند که در ارتباط با تفسیر واکنش های احساسی به محیط در طبیعت وجود دارد. حس مکان جهت گیری فرد به سوی مکان است که در آن ادراکات و احساسات با مفهوم معنای محیط ترکیب می شود
معماری منظر	در بر گیرنده ویژگی های ادراکی و تدلی کننده است به صورتی که سازماندهی ویژگی های ادراکی صحنه ها باید طوری باشد که ادراکات استفاده کنندگان را تشویق کند (ماتلاک ۱۳۷۹، ۸۷)
روانشناسی محیط	روانشناسان تجربه خاص یک شخص در یک بستر خاص که شامل عناصر کالبدی و اجتماعی می باشد برای داشتن زندگی بهتر از طریق رابطه عاطفی و ارتباط با مکان زندگیشان می توانند نیازهای خویش را برآورده کنند را حس مکان می نامند.
پدیدارشناسی	حس مکان به معنای مرتبط شدن با مکان به واسطه درک نمادها و فعالیت های روزمره است.

منبع: نگارندگان

در تفسیرهای امروزی، حس مکان چیزی است که افراد در دوره زمانی خاص می آفرینند و نتیجه رسوم و اتفاقات تکراری است و حال و هوای محیط را توصیف می کند. بعضی از مکان ها آن چنان احساسی از جاذبه دارند که به فرد نوعی احساس وصف نشدنی القا کرده و او را سرزنده، شاداب و علاقه مند به بازگشت به آن مکان ها می کنند که حس مکان نامیده می شود. (شاهیچراغی، آزاده، ۱۳۹۴)

مکان‌سازی: مکان‌سازی، فرایندی شناختی است که طی آن صحنه درک شده، به آن معنی نسبت داده شده در یک ساختار ذهنی، از مکان شکل می‌گیرد. مانند مکان‌هایی که احساس قوی دارند، یا اصطلاحاً از مکانیت بالایی برخوردارند. بی‌مکانی، به توانایی یک صحنه در تشکیل تصاویر زنده و تغییرات عمده احساسی در طول زمان اطلاق می‌شود (دانش پایه، ۱۳۹۵). مکان‌هایی که دارای ویژگی بی‌مکانی زیادی هستند، معمولاً زیاد به خاطر سپرده نمی‌شوند. از دیدگاه ادراکی، در هنگام مکان‌سازی، باید نظم و خود به خودی را به نحو مؤثری سازمان داد، تا آگاهی و جستجو به خوبی صورت گیرد. وابستگی که متغیرهای محیط ساخت شده از خود نشان می‌دهند، عبارتند از: ویژگی‌های سایت و شرایط محیط ساخته شده، که شامل: ویژگی سطح، توسعه فضایی، مصالح، بافت و رنگ، ویژگی‌های معماری، تناسب، ریتم، تخلخل، جهت، تناسب، جزئیات، بیان تغییرات و توسعه محیط و منظر است (مدنی پور، ۱۳۷۹). می‌توان در مورد مکان‌سازی، نظم و خود بخودی نتایج متعددی گرفت، که شامل: اول: مردم محیط‌هایی را ترجیح می‌دهند که در بین آن‌ها نظم و خودبخودی تقارن، تعادل و تعامل وجود داشته باشد. دوم: هر متغیر طراحی می‌تواند در خدمت نظم یا خود بخودی قرار گیرد. سوم: ارتباطی که هر متغیر از خود نشان می‌دهد، در زمینه ارتباط کل صحنه و محتویات آن بیان می‌شود. چهارم: آنکه محیط طبیعی از طریق فرم‌های پویا صورت واضحی دارد، می‌توان ضمن خلق معماری بسیار خود به خود، حس نظم سیستمی را هم کماکان حفظ کرد. پنجم: بیان جزئیات آزادانه از طریق ارتباط الگوهای طبیعی و ساخته شده صورت گرفته و در عین حال حس قوی مکان نیز حفظ شود. ششم: زمانی بعضی از مکان‌ها حس نظم سیستمی را منتقل می‌سازند، که معانی متمرکزی را در بر داشته باشند (شیرازی، ۱۳۹۲). این مکان‌های خاص که شامل معانی متمرکز بوده و در سیستم گسستگی ایجاد می‌کنند، باعث کشف اطاعات مربوط به آن‌ها و معنی ویژه گردند. هفتم: می‌توان غنا و تنوع زمانی، فضایی شهر را کنترل کرده و با حرکت فرد در شهر در بیان سیستمی و مستقل او، افزایش و کاهش ایجاد نمود. ایجاد حس مکان، هم ویژگی‌های ادراکی و هم ویژگی‌های تداعی‌کننده را در بردارد. اگرچه جنبه‌های تداعی‌کننده بیشتر مختص مردم و محل هستند. اما ویژگی‌های ادراکی تقریباً برای همه یکسان درک می‌شوند (انصاری، ۱۳۹۳).

عوامل مؤثر در شکل‌گیری مکان‌سازی و حس مکان

عوامل فیزیکی، فعالیتها و معانی، سه عامل اصلی تشکیل‌دهنده مکان‌ها می‌باشد. دو عنصر اول از این عوامل را شاید بتوان به آسانی درک کرد، اما عنصر مهم معنا بسیار دشوارتر فهمیده می‌شود. رلف در سال ۲۰۰۷ میان روح مکان و حس مکان به عنوان دو مفهوم جداگانه تفاوت قابل می‌شود (قاسمی، ۲۰۱۷). عوامل مؤثر در درک تفاوت روح مکان و حس مکان، عبارتند از: ۱- عوامل ادراکی - شناختی فردی: همانطور که اشاره شد تعلق ترکیبی پیچیده از معانی، نمادها و کیفیت‌های محیطی است که شخص یا گروه به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه از یک مکان خاص ادراک می‌کنند. این معنا که عمدتاً بر پایه ارتباط عاطفی فرد با محیط قرار دارد، در طراحی به صورت نمود کالبدی خود را نمایان می‌سازد. ۲- عوامل اجتماعی، به همان نسبت که عوامل ادراکی - شناختی فردی در شکل‌گیری حس تعلق مؤثر می‌باشد، نقش متغیرهای اجتماعی نظیر فرهنگ، نمادها و نشانه‌های اجتماعی نیاز از اهمیت بالایی برخوردار است. محققینی همچون راپاپورت، پروشانسکی، ریجر و الواراکاس، با پژوهش‌های خود بر اهمیت عوامل کالبدی تأکید نموده و اشاره داشته‌اند که حس مکان شامل، آنچه محیط کالبدی را به عنوان بستر تعامل اجتماعی بیان می‌کند. ۳- عوامل محیطی و کالبدی: فعالیت‌های حاکم در یک محیط را براساس عوامل اجتماعی و تعاملات عمومی انسان‌ها تعریف می‌کنند و کالبد را به همراه متغیرهای فرم و سا مانده‌ی اجزاء، به عنوان عوامل مهم در شکل‌گیری حس تعلق محیط ارزیابی می‌نمایند. (مطلبی، ۱۳۹۰).

مبانی روند تبدیل زمان به مکان: روند تبدیل فضا به مکان و ارتباط فضا مکان

در این قسمت رابطه فضا و مکان و دیدگاه‌های خاص و متفاوت پدیدارشناسان را از دو مفهوم مورد بررسی قرار داده و سپس راهکارهایی را به منظور پدیدار شدن مکان ارئه می‌گردد. فضا از نظر هایدگر در ارتباط با مکان آشکار می‌شود که درک بصری ما از یک فضا و مکان در وهله اول تجربه‌ای فضایی است. اگر فرم گردش دارای معنی باشد، سیستم‌های گردش طوری طراحی شوند که تجربه بصری را به حداکثر برسانند، پس باید با ترکیب فضایی و شخصیت سایت ارتباط داشته باشند، به این منظور فرم گردش باید از نظر بصری به فرم فضایی مربوط باشد. باید بیننده را در روابط مناسبی نسبت به فضاهای محل قرار دهد و ویژگی‌های گردش و فضایی را به شکل سازگار با یکدیگر تعیین نماید (شیرازی، ۱۳۹۲). تعریف مکان از منظر توان: او مکان را مرکز ارزش محسوس می‌داند، همراه با امنیت و پایداری که در آن نیازهای زیست شناختی برآورده می‌شود. انسان رویکردی پدیدارشناسانه نسبت به مکان دارد. از دیدگاه او انسان به دو صورت احساسش را به مکان

توصیف می‌کند: ۱- عشق عمیق به مکان یا توپوفیلیا ۲- وحشت از مکان یا توپوفوبیا. ادوارد رلف، یک جغرافی‌دان پدیدارشناس می‌گوید: فضا زمانی به صورت مکان درک می‌شود که در قرارگاهی کرانه دار، با روابط اجتماعی و هویت بنیان نهاده شود، که باری از خاطره، معنا و روابط اجتماعی به همراه دارد. از نظر هایدگر، فضا یک فضای خالی نیست، او فضای خالی را آنچنان که یونانیان به کار می‌بردند مد نظر قرار می‌دهد، آن چیزی که در محدوده آزاد و خالی وجود دارد. در زبان یونانی (peras) است محدوده آن چیزی نیست که توقع را به همراه داشته باشد، بلکه چیزها، حضور داشتن خود را در او از سر می‌گیرند (سلیمانی، ۱۳۹۶). مفهوم افق همان محدوده است، از دید هایدگر مکان محدوده ای است که فضا حضور خود را در آن از سر می‌گیرد. لذا هایدگر مکان را عامل آشکارگی فضا می‌داند. به این ترتیب، فضایی که مد نظر هایدگر است، از طریق مکان گشوده می‌شود. رابطه انسان با فضا چیزی جز باشیدن (سکنی گزیدن) به معنای گوه‌رین آن نیست. از این رو انسان در هر فضایی نمی‌تواند باشیدن را تجربه کند. باشیدن در گرو وجود مکان است. اگر مکان در گوه‌ر خود آشکار نشود، آنگاه هیچ فضایی نیز پدید نمی‌آید تا انسان در آن سکنی گزیند. در این تعبیر، مکان به عنوان واسطی بین انسان و فضا قرار دارد. البته نباید این سه را جدا انگاشت، بلکه هر سه در یک کلیت جامع قرار دارند. انسان در مکان و از طریق مکان در فضا سکنی می‌گزیند. پس زمانی انسان با فضا در معنای گوه‌رین فضا، تعامل برقرار می‌کند که در مکان سکنی گزیده باشد. از این رو، هدف وجودی ساختن (معماری) این است که محل را به مکان تبدیل کند. یعنی معناهای بالقوه‌ای که در محیط حاضر شوند، گشوده شود (شیرازی، ۱۳۹۲). در جدول شماره ۳ می‌توان تفاوت‌های فضا و مکان را مشاهده نمود.

جدول ۳- مقایسه ویژگی‌های فضا و مکان. منبع: تقی‌زاده ۱۳۹۵.

اصلی‌ترین ویژگی‌های مکان	اصلی‌ترین ویژگی‌های فضا
تجلی از ارزش‌ها و فعالیت‌های انسانی	تجلی ذهنی
تحولات وابسته به تغییر نگرش انسان به ارزش‌ها	به تغییرات عملکردهای گروه اجتماعی سیاسی و اقتصادی مربوط می‌شود
جزئی تعریف شده و محدود از فضا است	در بر گیرنده مکان‌های متنوع می‌باشد
روابط عناصر و اجزا و ویژگی‌هایش محدودتر و عینی‌تر	روابط عناصر و اجزا گسترده‌تر و ذهنی‌تر هستند
ساختارش عینی، کالبدی و محسوس است	ساختار: ذهنی معنایی و ادراکی
عوامل هویتی، کالبدی و محسوس هستند	عوامل هویتی ذهنی و معنایی
بدون تاریخ به صورت جزئی	فضا واجد تاریخ و به صورت کلی
از نظر ادراک: مجموعه‌ای از سطوح	محدوده حرکت خیال است
خاص معماری و شهر است	در نجوم و فیزیک شعر قصه و معماری

پس از یافتن ویژگی‌ها در مکان و زمان، حال می‌توان عناصر اصلی را مستخرج نمود و تعریفی برای هر یک از نظر محققین در نظر گرفت (جدول شماره ۴).

جدول ۴- عناصر اصلی مستخرج از ادبیات نظری؛ منبع: نگارندگان

عناصر	تعریف صاحب‌نظران	مؤلفه‌های اصلی در تعاریف
فضا	۱- افلاطونی ۲- ارسطویی	۱- یک هستی ثابت و جزئی از فضای کلی تر- ۲- متشکل از نقاط مجموع زوایای مثلث (مکان)
فضا در معماری	پورتوقسی- رپوپورت- پورتوگر و دکتر نقی زاده	بصری، اکوستیک، وابسته به حس بویایی- فرسایش زندگی‌های ما، فرسایش زمان ما و فرسایش تاریخی- ویژگی‌های کالبدی- ویژگی‌های معنایی- ویژگی‌های عملکردی مختصات زمان حضور انسان- راه و لبه و گره و محله و نشانه به حالت مکان دیده می‌شود
مکان	طبق نظر ویر	فعالیت و اجتماعی بودن- دسترسی، پیوستگی- راحتی- تصویر ذهنی- تعاملات اجتماعی- احساسات- خصلت- خاطره- معنا- هویت- سوژه و ابژه
حس مکان	بر اساس نظریه کانتر و مونگومری	بوم‌شناسی- ریخت‌شناسی- دیداری- دریافتی- اجتماعی- کارکردی- مصالح شکل، بافت و رنگ- ادراک عمومی، ارزیابی های کیفی، عملکردهای قابل فهم- جذبات‌ها، فرهنگ‌ها، خوانایی- منظر شهر، محیط مصنوع نفوذپذیری- فعالیت‌های مردم
مکان سازی	مکان‌هایی که احساس قوی دارند	سطح، توسعه فضایی، مصالح، بافت و رنگ، ویژگی‌های معماری، تناسب، ریتم، تخیل، جهت، تناسب، بیان تغییرات و توسعه محیط و منظر، نظم و خودبخودی، تقارن، تعادل، نظم متمرکز
فضا به مکان	۱- فضا واسطه مکان ۲- ویژگی‌ها و اتفاقات	تجربه بصری- امنیت و پایداری- تجربیاتی که انسان در آن قرار دارد- حرکت- توالی سیستم- بعد فیزیکی بنا-

در زیر می‌توان مؤلفه‌های اصلی زمان و مکان را از دید محققین مشاهده نمود.

مؤلفه اصلی

بعد فیزیکی فضا: (مصالح و بافت و رنگ و سطح و ویژگی‌های معماری)، تجربه بصری (حرکت و توالی در محیط، حواس پنج‌گانه، درک معنای تصویر)
 بعد ذهنی فضا: (ارزش‌ها و فرهنگ‌ها، کیفیت زندگی)، بعد ادراک و شهود (تجربه و برگشت به اصل، علم خیال، علم حسی)

جدول ۵- تبدیل فضا به مکان؛ منبع: نگارندگان

ردیف	اصلی‌ترین ویژگی فضا	ویژگی و مؤلفه‌های روند تبدیل فضا به مکان	اصلی‌ترین ویژگی مکان
۱	بعد ذهنی	بعد جسمی و ذهنی	بعد جسمی
۲	تغییر عملکرد انسان	از عملکرد به نگرش	تغییر نگرش انسان
۳	مشکل از چند مکان	چند مکان	جزئی از فضا
۴	روابط عناصر ذهنی	روابط عناصر بین اجسام	روابط عناصر جزئی و ملموس
۵	واجد تاریخ و کلی	واجد تاریخ در روند کل به جزع	واجد تاریخ و جزئی
۶	محدوده خیال	روند خیال به واقعیت	محدوده واقعیت و سطوح
۷	در همه علوم	در چند رشته خاص	مختص رشته خاص
۸	ارزش‌ها و فرهنگ‌ها، کیفیت زندگی، بعد ادراک و شهود	بعد فیزیکی فضا، تجربه بصری، بعد ذهنی، بعد ادراک و شهود	مصالح و بافت و رنگ و سطح و ویژگی‌های معماری، تجربه بصری

تصویر ۱- کتابخانه ملی؛ منبع: <https://www.nlai.ir/web/fars>

شروع طراحی: ۱۳۷۵، شروع ساخت: ۱۳۷۷، این ساختمان در زمینی به مساحت ۳۷۰۰۰ متر مربع و در مجاورت معروفترین بناهای فرهنگی و تاریخی شیراز همچون باغ جهان نما و آرامگاه حافظ واقع شده است. در شرق ساختمان با چرخش نمای شیشه‌ای نسبت به محور دیوار اصلی توجه و احترام ویژه به آرامگاه حافظ ایجاد شده است. ساختمان با استفاده از بتن مسلح با زیر بنایی بالغ بر ۹۱۵۰ متر مربع و در چهار طبقه ساخته شده است. این در محوطه باز، فضایی برای قدم زدن و هواخوری وجود دارد و کافه و گالری سینما و.. موارد کلی که در مورد ساختمان اسناد ملی در این طرح مد نظر گرفته شد: الف: محور عرفانی و مقبره حافظ، که این تأثیرگذاری از جهات مختلف دارای اهمیت می‌باشد. آنچه مشخص است، معماری کتابخانه باید ارتباطی قوی نسبت به حوزه پیرامونی خود داشته باشد و مسلماً این ارتباط هر چه معمارانه‌تر باشد، معماری ماندگارتر می‌شود. ب: ساختمان یاد شده به عنوان کوشک یکی از باغ‌های احیا شده تاریخی شیراز در نظر گرفته شده است. آنچه که از معماری کوشک به عنوان ایده مد نظر است، مفاهیم کلی این نوع ساختمان بوده است. در این زمینه یکی از ایده‌های طراحی و شاید مناسب‌ترین آن‌ها که نزدیک به مفاهیم از پیش گفته شده است در نظر گرفتن عنصر سخت و توده ساختمان (مخزن کتاب) به مثابه ارتباط با گذشته می‌باشد و عنصر بلورین و شفاف قراعت خانه به عنوان نوعی ارتباط بین حال و آینده است و الگوی کلی بنا با توجه به الگوهای معماری دوره هخامنشی طراحی گشته است.

موزه تار و پود: موزه نساجی

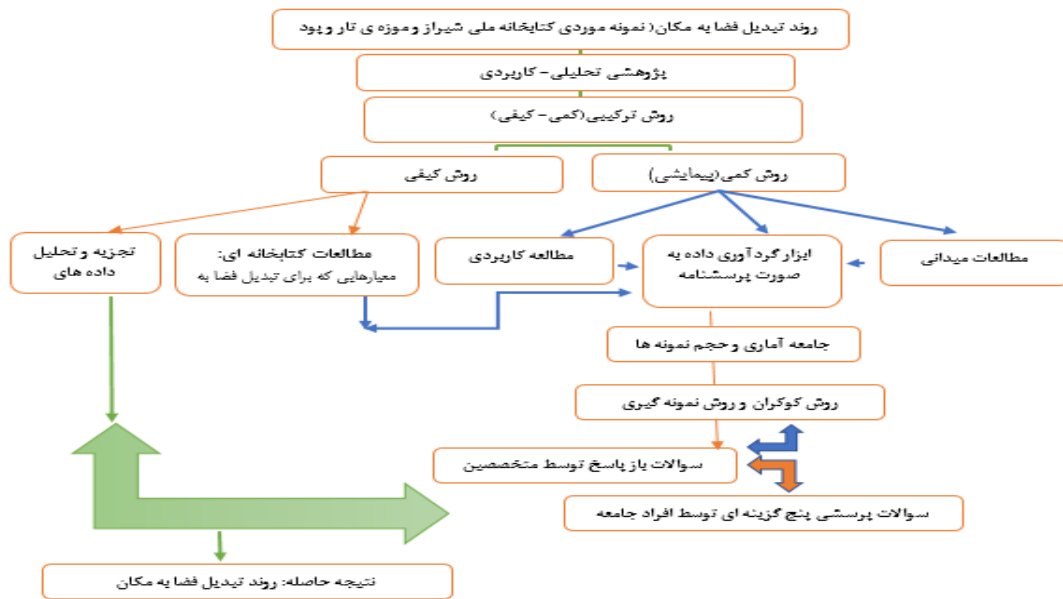
کتابخانه ملی شیراز و مرکز اسناد در مجاورت آرامگاه حافظ و باغ جهان نما واقع شده است. که موزه تار و پود در محوطه این مرکز قرار دارد. در نگاه اول، نوع معماری و سازه‌های فلزی این قسمت از مجموعه توجه را به خود جلب خواهد کرد. موزه تار و پود در گذشته کارخانه نساجی بوده و به همین دلیل هم در بدو ورود به کافه یک ماشین ریسندگی قرار دارد. کافه متشکل از حیاطی است نه چندان بزرگ که وسطش یک حوض کوچک و آب‌نما دارد، دور حوض میزهای چوبی کافه را چیده‌اند و سازه‌ها و المان‌های فلزی هم در این میان خودنمایی می‌کنند. در سمت راست کافه دری وجود دارد که شما را به داخل یک گالری هدایت می‌کند. اهمیت فضای منفی در میان این شبکه‌ها و تاروپودها در آبیگر میانی نمایانده شده و فضای تنفسی برای بیننده تولید کرده است. روی این فضای میانی با سازه چادری پوشانده شده است: کنایه‌ای بجا از کاربری سابق این بنا و ابزاری به‌غایت درجه حائز مختصات دعوت‌کنندگی. در موزه تاروپود بر عکس عمل شده، طراحان سعی در نمایش فرسودگی و کهنگی دارند.

مواد و روش تحقیق

پژوهش حاضر، با هدف روند تبدیل فضا به مکان (نمونه موردی کتابخانه ملی شیراز و موزه ی تار و پود شیراز)، پژوهشی تحلیلی- کاربردی می‌باشد و در حوزه مطالعات می‌دانی، روش پیمایشی با ابزار گردآوری داده به صورت پرسشنامه است که در قالب مطالعه‌ی کاربردی، تجزیه و تحلیل داده‌های مورد بررسی می‌پردازد. بهره‌گیری هم زمان از روش‌های کمی و کیفی (روش تحقیق ترکیبی)، انتخاب مطلوب‌تری برای رسیدن به هدف پژوهش می‌باشد. به این ترتیب مبتنی بر روش کیفی، معیارهایی که برای تبدیل فضا به مکان در معماری هستند شناسایی می‌شوند. در ادامه مبتنی بر همین روش، و مبتنی بر شیوه پرسشگری، پرسشنامه‌ها تنظیم شده و به صورت کمی تحلیل می‌گردد، به این ترتیب که مبتنی بر روش کمی پژوهش نامه حاضر تهیه می‌گردد، تا جامعه آماری و حجم نمونه‌ها تعیین شود. جامعه آماری، تمامی ساکنین

شهر شیراز می‌باشند که در از این تعداد ۳۸۵ نفر طبق روش کوکران و روش نمونه‌گیری در دسترس به عنوان نمونه انتخاب شدند و پرسشنامه‌های الکترونیکی در اختیارشان قرار گرفت. گفتنی است که به منظور تعیین مسائل و مشکلات احتمالی پرسشنامه و حصول اطمینان از قابل فهم بودن آن، پیش‌نویس آن مورد آزمون قرار گرفته تا روایی آن‌ها تأیید شود. این پیش آزمون اولیه به صورت سؤالات باز پاسخ، با مشارکت تعداد زیادی از متخصصان رشته معماری انجام شد. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از برنامه Spss-22 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ضمن پایایی این پرسشنامه محقق ساخت، ۰/۹۷ بدست آمد. در آخر مبتنی بر روش کیفی، آمار و ارقام تهیه شده از پرسش‌نامه را مورد تحلیل قرار داده تا نتیجه آن حاصل گردد.

نمودار ۲- روش تحقیق، منبع: نکارندگان

بحث و ارائه یافته‌های تحقیق

تحلیل داده‌ها

به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها، در دو بخش زیر به بررسی داده‌ها پرداخته شده است.

- آمار توصیفی، مشخصات دموگرافیک پاسخ‌دهندگان و اولویت‌بندی هر یک از شاخص‌های تحلیل فضا به مکان کتابخانه ملی شیراز و موزه تار و پود، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.
- اولویت‌بندی تصاویر منتخب مردم و متخصصان بر اساس تبدیل فضا به مکان تهیه گردید و نتیجه پرسش‌نامه به قرار زیر می‌باشد.

توزیع فراوانی شاخص‌ها

بررسی روند تبدیل فضا به مکان (نمونه موردی کتابخانه ملی شیراز و موزه ی تار و پود شیراز) ۲۵ شاخص، در دو بعد ذهنی و عینی مطرح شد که در این میان شاخص‌ها طبق جدول از دیدگاه کارشناسان و از نظر مردم اولویت‌بندی شدند.

الف) تحلیل کتابخانه ملی شیراز

• بعد عینی و ذهنی

با توجه به مؤلفه‌های اصلی (بعد فیزیکی و ذهنی و ادراک شهودی) که در پژوهش مورد بررسی قرار گرفت، در این بخش، این سه بعد تبدیل به دو بعد عینی و ذهنی می‌گردد که از ترکیب مؤلفه‌های بعدهای اصلی بوجود آمده است. این ترکیب، توسط کارشناسان، به صورت جداگانه مورد تأیید قرار گرفته است. بعد عینی شامل: عناصر بصری، چیدمان فضاها، سایت پلان، رنگ، مقیاس، عناصر طبیعی، دعوت کنندگی، خوانایی، تضاد، نور، نشانه، المان، دمای محیط، تناسب و فرم، محصوریت فضا و حرکت می‌باشد. همچنین بعد ذهنی شامل: خاطره، تعاملات اجتماعی،

تعلق خاطر، تصویر ذهنی، حس فضا، نشاط، بعد حسی، فرهنگ و نامنی در محیط می‌باشد. در جدول شماره ۶، می‌توان نظرات کارشناسان و عموم مردم را در دو بعد ذهنی و عینی مشاهده نمود.

جدول ۶- اولویت‌بندی شاخص‌ها از دیدگاه کارشناسان و مردم در بعد عینی و ذهنی

شاخص	درصد	شاخص	درصد	شاخص	درصد	شاخص	درصد
تصویر عینی در کتابخانه ملی				تصویر ذهنی در کتابخانه ملی			
از دید کارشناسان		از دید مردم		از دید کارشناسان		از دید مردم	
بصری	۱۰۰	چیدمان	۱۰۰	خاطره	۱۰۰	خاطره	۱۰۰
چیدمان	۱۰۰	سایت	۱۰۰	تعاملات	۱۰۰	تعاملات	۱۰۰
سایت	۱۰۰	رنگ	۹۹/۶	حسی	۹۸/۷	حسی	۹۹/۱
رنگ	۹۸/۷	مقیاس	۹۹/۱	نشاط	۹۸	نشاط	۹۷/۴
مقیاس	۹۸	بصری	۹۹/۱	تصویر ذهنی	۹۶/۶	تصویر ذهنی	۹۶/۶
عناصر طبیعی	۹۸	عناصر طبیعی	۹۹/۱	حس فضا	۹۵	تعلق خاطر	۹۶/۱
دعوت کنندگی	۹۸	دعوت کنندگی	۹۹/۱	نشاط	۹۴/۱	فرهنگ	۹۲/۳
خوانایی	۹۸	خوانایی	۹۹/۱	حسی	۹۲/۵	فرهنگ	۹۰/۵
تضاد	۹۷/۴	نشانه	۹۸/۳	فرهنگ	۸۹/۴	حس فضا	۸۷/۷
نور	۹۶/۷	تضاد	۹۸/۳	نامنی	۸۷/۷	نامنی	۸۷/۷
نشانه	۹۶/۱	نور	۹۸/۳				
المان	۹۵/۴	دما	۹۷/۹				
دما	۹۴/۷	محسوریت	۹۷/۴				
تناسب و فرم	۹۴/۱	حرکت	۹۷/۴				
محسوریت	۹۴/۱	المان	۹۷				
حرکت	۹۲/۸	تناسب و فرم	۹۶/۱				

همانطور که در جدول مشاهده شد، از منظر عینی، در دیدگاه کارشناسان، شاخص‌های عناصر بصری، چیدمان فضایی و سایت پلان، در اولویت اول تبدیل فضا به مکان، آن‌ها قرار دارد و شاخص حرکت در اولویت آخر قرار. اما از دیدگاه عموم مردم، شاخص‌های چیدمان فضایی و سایت پلان، در اولویت اول در تبدیل فضا به مکان قرار داشته و شاخص تناسب کاربری و فرم در اولویت آخر قرار دارد. مبتنی بر همین اصول، همانطور که در ادامه مشاهده می‌شود، از منظر ذهنی، از دیدگاه کارشناسان شاخص‌های خاطره‌انگیزی و تعاملات اجتماعی، در اولویت اول و شاخص نامنی در اولویت آخر قرار دارد. در همین حین، از دیدگاه عموم مردم، شاخص‌های خاطره‌انگیزی و تعاملات اجتماعی در اولویت اول و شاخص نامنی همانند دیدگاه کارشناسان در اولویت آخر قرار دارد. در این قسمت بنظر می‌رسد که شاخصه چیدمان فضایی و سایت پلان (بعد عینی) و همچنین خاطره‌انگیزی و تعاملات اجتماعی (بعد ذهنی)، از دیدگاه کارشناسان و مردم، مهمترین مسائل مربوط به تبدیل فضا به مکان در کتابخانه و اسناد ملی شیراز می‌باشد.

ب) تحلیل موزه تار و پود

• بعد عینی و ذهنی

همانطور که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، از منظر عینی در دیدگاه کارشناسان، شاخص‌های دعوت کنندگی و محسوریت فضا، در اولویت اول و شاخص‌های بصری در اولویت آخر تبدیل فضا به مکان در موزه تار و پود شیراز قرار دارد و از دیدگاه عموم مردم، شاخص‌های مقیاس، تضاد، نور، دما، حرکت و خوانایی همگی در اولویت اول قرار دارند و شاخص‌های المان و عناصر بصری در تبدیل فضا به مکان در موزه تار و پود شیراز در اولویت آخر قرار دارد. همچنین از منظر ذهنی، از دیدگاه کارشناسان، شاخص‌های خاطره، تعلق خاطر و تعاملات اجتماعی، در اولویت اول و شاخص حس فضا، اولویت آخر قرار دارد و از دیدگاه عموم مردم شاخص‌های خاطره‌انگیزی و تعاملات اجتماعی در اولویت اول و شاخص نامنی و حس فضا در اولویت آخر تبدیل فضا به مکان در موزه تار و پود شیراز قرار دارد.

جدول ۷- اولویت‌بندی شاخص‌ها از دیدگاه کارشناسان در بعد عینی و ذهنی

شاخص	درصد	شاخص	درصد	شاخص	درصد	شاخص	درصد
از نظر بعد عینی در موزه تار و پود				از نظر بعد ذهنی در موزه تار و پود			
از دید کارشناسان		از دید مردم		از دید کارشناسان		از دید مردم	
دعوت کنندگی	۹۷/۴	مقیاس	۹۸/۳	خاطره	۹۸	خاطره	۹۹/۱
محصولیت	۹۷/۴	تضاد	۹۸/۳	تعلق خاطر	۹۸	تعاملات	۹۹/۱
مقیاس	۹۶/۱	نور	۹۸/۳	تعاملات	۹۸	تصویر ذهنی	۹۸/۳
تضاد	۹۶/۱	دما	۹۸/۳	تصویر ذهنی	۹۶/۱	تعلق خاطر	۹۸/۳
نور	۹۶/۱	حرکت	۹۸/۳	نامنی	۹۶/۱	نشاط	۹۷/۴
المان	۹۶/۱	خوانایی	۹۸/۳	نشاط	۹۶/۱	حسی	۹۷/۴
دما	۹۶/۱	نشانه	۹۷/۴	حسی	۹۵/۴	فرهنگی	۹۷/۴
حرکت	۹۶/۱	سایت	۹۷/۴	فرهنگ	۹۴/۷	حس فضا	۹۶/۱
خوانایی	۹۶/۱	دعوت کنندگی	۹۷/۴	حس فضا	۹۲/۸	نامنی	۹۶/۱
عناصر طبیعی	۹۵/۴	محصولیت	۹۷/۴				
سایت	۹۴/۷	تناسب فرم	۹۷				
نشانه	۹۴/۱	عناصر طبیعی	۹۶/۶				
رنگ	۹۳/۴	رنگ	۹۶/۱				
تناسب فرم	۹۲/۸	چیدمان	۹۶/۱				
چیدمان	۹۲/۸	المان	۹۵/۷				
بصری	۹۲/۱	بصری	۹۵/۷				

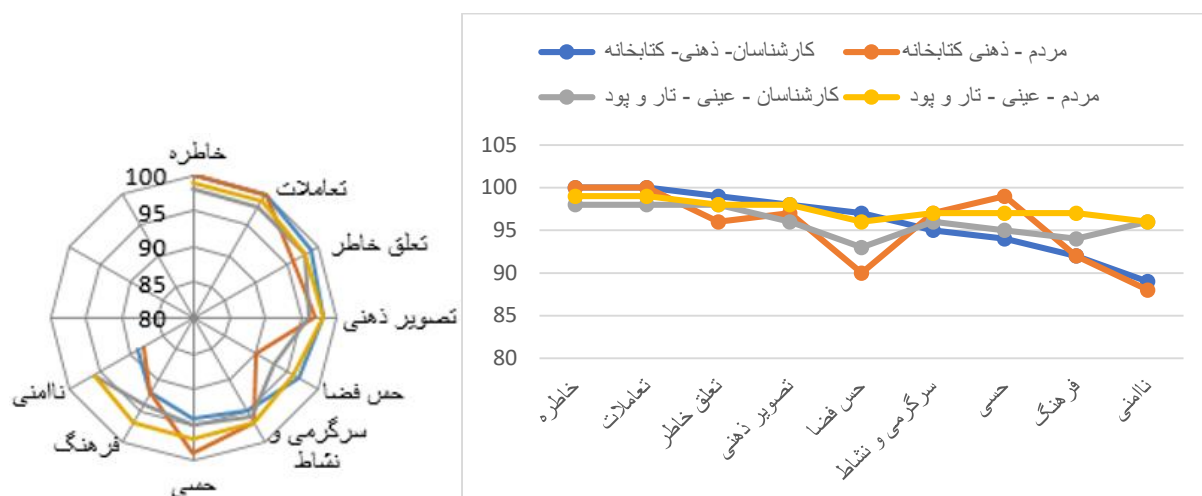
نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

حس تعلق به مکان، یکی از روش‌های ایجاد و افزایش ارتباط میان فرد با محیط است، که باعث می‌شود فرد به آن محیط علاقه‌مند شود و خواستار بازگشت به محیط باشد. در این حالت، فضا برای فرد به مکان تبدیل می‌شود و در ذهن آن باقی می‌ماند. این حس تعامل میان فرد با مکان را افزایش می‌دهد، بدین صورت که فرد با توجه به سطوح مختلف حس تعلق به مکان و همچنین مؤلفه‌های آن، خود را جزئی از مکان می‌داند. این حس را می‌تواند در چند شاخصه اصلی طبقه‌بندی کرد که شامل مقیاس، تضاد، نور، دما، حرکت، خوانایی، نشانه، سایت، دعوت کنندگی، محصولیت، تناسب فرم کاربری، عناصر طبیعی، رنگ، چیدمان، المان و بصری است. در جدول زیر نظرات عموم مردم و کارشناسان از لحاظ دید عینی و ذهنی مقایسه شده است.

جدول ۸- تحلیل کتابخانه ملی با موزه تار و پود از بعد ذهنی و عینی؛ منبع: نگارندگان

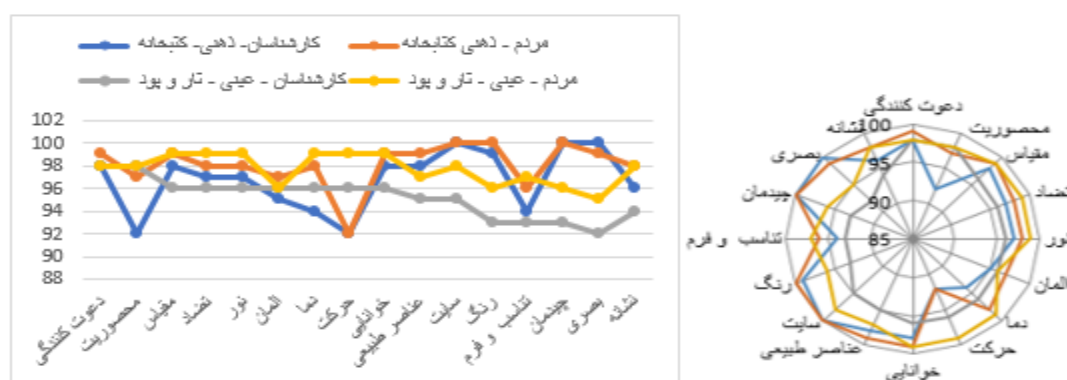
دید		کتابخانه ملی											
		بعد ذهنی						بعد عینی					
		کارشناس			کاربر			کارشناس			کاربر		
دید	کاربر	دید	کارشناس	دید	کاربر	دید	کارشناس	دید	کاربر	دید	کارشناس	دید	کاربر
+	خاطره	+	خاطره	+	خاطره	+	چیدمان	+	چیدمان	+	خاطره	+	خاطره
	لامسه		تعاملات		تعاملات		دید بصری		دید بصری		لامسه		لامسه
	تعاملات		تصویر ذهنی		تصویر ذهنی		رنگ بندی		رنگ بندی		تعاملات		تعاملات
-	فرهنگ	-	فرهنگ	-	فرهنگ	-	سایت	-	سایت	-	فرهنگ	-	فرهنگ
	حس فضا		حس فضا		حس فضا		حرکت	-	حرکت	-	حس فضا	-	حس فضا
	مکان یابی		لامسه		لامسه		مکان یابی		مکان یابی		مکان یابی		مکان یابی
	محصولیت		امنیت		امنیت		محصولیت		محصولیت		محصولیت		محصولیت
نظر هر دو گروه یکسان است		نظر هر دو گروه یکسان است						نظر هر دو گروه یکسان است					
این کتابخانه به منظور تبدیل فضا به مکان از لحاظ عینی بهتر است.		بجز امنیت نظر هر دو یکسان است						این مکان از نظر مردم و کارشناسان در بعد عینی بهتر عمل شده است					
در این کتابخانه نظر مردم و کارشناسان تقریباً برابر است که روند تبدیل فضا به مکان به صورت حدودی رعایت شده است.		این موزه به علت نداشتن امنیت زیاد از نظر متخصصان و تفاوت نظر بین مردم و متخصصان در بعد عینی در بعضی موارد گنگ و نامفهوم عمل کرده است.											

در بعد عینی در مقایسه بین کتابخانه ملی و موزه تار و پود نمودار شماره ۲ می باشد:

نمودار ۳- بعد عینی از منظر مردم و کارشناسان؛ منبع: نگارندگان

در بعد عینی در مقایسه بین کتابخانه ملی و موزه تار و پود جدول زیر نمودار آن می باشد:

نمودار ۴- بعد ذهنی از منظر مردم و کارشناسان؛ منبع: نگارندگان

همانطور که در نمودارها و جداول مشاهده شد، شاخص های عینی و ذهنی در روند تبدیل فضا به مکان در سایت کتابخانه، که در واقع کتابخانه ملی و موزه تار و پود را شامل می شوند، از منظر کاربران و کارشناسان، پس از بررسی و تحلیل آماری داده ها در تحلیل مؤلفه های دعوت کنندگی، محصوریت، مقیاس، تضاد، نور، المان، دما، حرکت، خوانایی، عناصر طبیعی، سایت، رنگ، تناسب و فرم، چیدمان و ... در موزه تار پود و مؤلفه های خاطر، تعاملات، تعلق خاطر، تصویر ذهنی حس فضا سرگرمی و نشاط امنیت و... در این پژوهش مشخص می شود، که با وجود آنکه نظرات مردم و کارشناسان در مورد کتابخانه یکی می باشد، در مورد روند تبدیل فضا به مکان در ساختمان مورد نظر، اما آمار و امتیازات نشان می دهد که موزه تار و پود در روند این تبدیل موفق تر عمل کرده است، زیرا همانطور که در دو جدول بالا مشاهده می شود، برای کتابخانه ملی امتیازات بین ۹۲ تا ۱۰۰ درصد و برای موزه تار و پود بین ۸۸ تا ۱۰۰ درصد می باشد. شاید بتوان علت این مهم را در تفاوت نوع نگرش دو معمار دانست، مرسوم مهندس میرمیران، در تبدیل ایده به طرح (به علت تفکر سنتی)، با وجود نهادینه کردن تفکرات در بنا، همچنان نسبت به مهندس ایروانیان (تفکر نوین)، که یکی از شناخته ترین افراد در حوزة منظر و معماری و ارتباط بین ساختمان و محیط می باشد، حتی در نظر عموم مردم و بالاخص کارشناسان، هنوز نتوانسته به طور کامل، روح فضا را در مکان تزریق کند. مرسوم میرمیران، مهندسی بسیار سازه ای و اصولی بودند (البته در کارهای آخرشان به علت ارتباط با مهندس شیردل، این تفکر نوین تر گردید) و پایه های سنت و حتی

ریشه‌های اسلامی، در کارهایشان مشاهده می‌گردد. همچنین ایشان در زمینه طرح جامع در شهرها، تخصص بیشتری داشتند تا طراحی یک ساختمان بخصوص به منظور تبدیل فضا به مکان. اما مهندس ابروآنیان، با داشتن سابقه‌ای درخشان در تبدیل این مهم، در این فضا نیز بار دیگر برتری ذهنیت خود را نسبت به منظر و سایت به نمایش می‌گذارد. در کارهایی چون: باغ بزرگ چمران شیراز، خواجوی کرمانی، مجموعه هفت خان و گرین لند و بسیاری دیگر از کارهای شاخص ایشان، همگی توانسته‌اند در روند تبدیل فضا به مکان و القای آن به مخاطب، به خوبی خودی نشان دهند. در آخر نیز نتیجه به دست آمده در این مکان مشترک نیز این مهم را به اثبات می‌رساند.

References

1. Partooy, P. (2014). Phenomenology of place, translation and publication of text artworks. Print Shahcheraghi, A. [In Persian].
2. Ansari, M. (2013). Hermeneutic phenomenology of place (spatial status of Naqsh Jahan square). Publication of Question. [In Persian].
3. Arefi, M. (1999). Exploring the concept of positioning needs, opportunities, and assets. Cultural Research Office, 72, 121. [In Persian].
4. Madanipour, A. (2000). Urban space design: An attitude on social and spatial processes (F. Mortezaei, Trans.). Tehran: Urban Processing and Planning Company. [In Persian].
5. Safian, M. J. (2013). Hermeneutic phenomenology of place (spatial status of Naqsh Jahan square). Publication of Question. [In Persian].
6. Javadi, M., Bodagh, M., & A place, V. (2014). An introduction to the concept of human environment identity through the components of place, space, and body. Journal of Urban Management, No. 41. [In Persian].
7. Jovan Foruzandeh, A., & Something, Q. (2013). The concept of sense of belonging to a place and its constituent factors. Shahr Identity Magazine, 5(8). [In Persian].
8. Zare, A., & Sharifi, R. (2013). Study of Michel Foucault's theory of power in urban spaces. The first national conference on urban planning and architecture over time, Qazvin. [In Persian].
9. Nazari, H. (2013). Martin Heidegger's Thought. Kahan Andisheh, No. 57. [In Persian].
10. Kamor Shalamani, A., & Hanachi, S. (2013). Investigation of the visual factors of urban spaces on the behavioral patterns of citizens (modari study of Rasht Municipality Square). City Identity, 9(24). [In Persian].
11. Falahat, M. S. (1385). The concept of sense of place and its shaping factors. Fine Arts Magazine, No. 26. [In Persian].
12. Latafati, Z., & Ansari, H. (2018). A model explanation in identifying and strengthening the factors contributing to the sense of place and collective memory (case example: Dez riverside). Journal of Iranian Architectural Studies, Two Fazilnameh of Iranian Architecture, No. 15. [In Persian].
13. Ghasemi, O., You are famous., & Ghafari Fard, N. (2018). Investigating the sense of belonging to the place in Qaisarieh market of Isfahan with the phenomenological approach of Relf. International Conference on Sustainable Development and Urban Development, 9th period. [In Persian].
14. Kashi, H., & Binadi, N. (2013). Explanation of place identity-sense of belonging to place model and investigation of its different elements and dimensions case example: Shahr Ray pedestrian walkway. Journal of Fine Arts-Architecture and Urban Development, 18(3). [In Persian].
15. Basic knowledge, N., & Habib, F. (2016). The main criteria for the formation of a sense of place in new urban development areas (Study example: Zone 22 and Zone 4 of Tehran Municipality). Urban Studies Journal, 6(25). [In Persian].
16. Yi-Fu Tuan. (2016). Space and place: An empirical perspective (R. Soleimani & M. Soleimani, Trans.). Parham Naqsh, first edition. [In Persian].
17. Norberg Schultz, C. (2012). Spirit of Place: Toward Phenomenology of Architecture (M. R. Shirazi, Trans.). The new event, fourth edition. [In Persian].

